

Nog meer sterke verhalen

Verhalen over eer en geweld zoals verteld op internet en zoals verteld door mannen

Janine Janssen & Ruth Sanberg

Eerder rapporteerden wij in PROCES, onder de noemer 'sterke vrouwen, sterke verhalen', over egodocumenten waarin vrouwen vertellen over problemen die zij in familiekring hebben ondervonden rond het bewaken van de familie-eer. Onderwerpen als partnerkeuze, geweld door de partner en schoonfamilie kwamen daarbij uitvoerig aan bod. Naar aanleiding van tien boeken gingen wij in op thema's als stigmatisering van vrouwen – hoe lijdzaam zijn deze vrouwen? – en authenticiteit van dergelijke geschriften – is het vertelde werkelijk gebeurd of gaat het inderdaad om een sterk verhaal?¹ Nadat ons artikel verschenen was, zijn wij niet opgehouden met het verzamelen van persoonlijke ontboezemingen over eer. In deze bijdrage staan wij stil bij twee aspecten waaraan wij eerder relatief weinig aandacht hebben besteed en die in de literatuur over geweld uit naam van eer verder ook niet uitvoerig worden beschreven. In de eerste paragraaf gaan wij in op de rol van internet. Wie bij de tijd is, hoeft immers zijn of haar memoires niet in boekvorm de wereld in te sturen; met een blog kan dat ook. Internet speelt een grote rol bij het tot stand komen en beïnvloeden van de publieke opinie en het veroordelen van geweld uit naam van eer. Daarnaast vragen wij ons in de tweede paragraaf af hoe en waar mannen hun verhaal doen. Tot op heden wordt in de literatuur over eerge relateerd geweld vrij weinig aandacht besteed aan mannen. Zouden egodocumenten van de hand van mannen ons zicht op hun aandeel in de eerproblematiek kunnen verbeteren? Zowel bij de verhalen op internet als bij die van mannen vragen wij ons steeds af welk beeld hier geschetst wordt van de eerproblematiek en hoe het gesteld is met de authenticiteit van deze bronnen.

Internet

Vrijheid en agency

Internet bevordert *agency* (het vermogen om zelfstandig te handelen en keuzes te maken) bij mensen of groepen die moeilijk toegang hebben tot *mainstream* media om aandacht voor hun problemen of hun zienswijze te krijgen. Denk maar eens aan blogs zoals 'Hollaback', die vrouwen uitnodigen om hun verhaal te doen wanneer zij in de openbare ruimte zijn lastiggevallen door een man. Het gaat er vooral om mannen met hun gedrag te confronteren door op internet hun gedrag aan de kaak te stellen, al dan niet met een foto van de boosdoener. Dit zorgt ervoor dat

1 J. Janssen & R. Sanberg, 'Sterke vrouwen, sterke verhalen. Over (auto)stigmatisering in egodocumenten over eerge relateerd geweld en aanverwante thema's', PROCES 2010/4, p. 251-263.

vrouwen hun gevoel van onveiligheid in de openbare ruimte, veroorzaakt door opdringerige mannen, kunnen wreken. Dergelijke blogs functioneren therapeutisch bij het verwerken van een nare ervaring, als *empowerment*² omdat vrouwen hun slachtofferschap van zich af kunnen zetten door iets terug te doen, en als sociale beweging om de publieke opinie te bespelen doordat de organisatie achter Hollaback actie voert om de openbare ruimte veiliger te maken voor vrouwen. Ten slotte hebben de blogs kenmerken van een vigilante beweging, die wegens een vermeend tekort aan bescherming door de overheid aan eigenrichting doet middels een virtuele schandpaal.³ Nu is dat laatste een boze uiting van *agency*, maar aan de hand van twee eerderrelateerde voorbeelden willen we laten zien dat het ook op positieve wijze en met humor kan.⁴ In de eerste plaats noemen wij hier Ghada Abdel Aal. Toen deze hoogopgeleide vrijgezelle vrouw met haar Egyptische familie op zoek ging naar een geschikte huwelijkskandidaat – essentieel als we het hebben over familie-eer – ontstond bij haar de behoefte om haar ervaringen en gevoelens onder woorden te brengen. Aangezien het in Egypte *not done* is om als vrouw hierover openlijk te praten, begon ze aan een ironische weblog die de titel ‘Ik wil trouwen!’ meekreeg en haar de bijnaam ‘Bridget Jones van de Arabische wereld’ opleverde. Haar lezers waren laaiend enthousiast. Hier was geen lijdzame vrouw aan het woord die moeite heeft met de sociale druk om te wachten op de prins op het witte paard, maar een frisse en actieve dame met een gezonde dosis humor en zelfreflectie. Ze had blijkbaar een gevoelige snaar geraakt.⁵ In de tweede plaats brengen wij de recente reactie op de uitspraak van de Turkse vice-premier Bülent Arinç in herinnering, die zei dat vrouwen in het openbaar vooral niet zouden moeten schaterlachen. Deze opmerkelijke uitspraak over hoe nette vrouwen zich behoren te gedragen, resulteerde in een heuse trend op sociale media van foto’s van lachende vrouwen met de naam van de politicus als *hashtag*.⁶ Kort samengevat kunnen we stellen dat de kracht van internet niet alleen gelegen is in het bereiken van een groot publiek, maar ook in de mogelijkheid die het mensen biedt om zich vrij te bewegen. Dat is zeker aantrekkelijk voor jonge vrouwen uit migrantengemeenschappen in westerse landen, die niet altijd door hun

- 2 Vgl. S. Eckert & K. Chadha, ‘Muslim bloggers in Germany. An emerging counterpublic’, *Media, culture & society* 2013, 8, p. 926-942. Hierin wordt beschreven hoe moslims internet gebruiken om te reageren op negatieve berichtgeving over hen in de mainstream media door een positief geluid te laten horen via hun eigen blog.
- 3 M. van den Berg, “If you can’t slap ’m, snap ’m!’ De virtuele schandpaal voor opdringerige mannen’, in: M. van den Berg, C. Prins & M. Ham (red.), *In de greep van de technologie. Nieuwe toepassingen en het gedrag van de burger*, Amsterdam: Van Genneep 2008, p. 247-259.
- 4 Vgl.: ‘Transnational media practices are both catalysts and primary evidence of a changing world. There is growing evidence that consumption of mass media throughout the world often provokes resistance, irony, selectivity, and, in general, agency’ (Appadurai 1996, geciteerd in K. Leurs, ‘Migrant youth invading digital spaces. Intersectional performativity of self in socio-technological networks’, in: R. Gajjala & Y.J. Oh (red.), *Cyberfeminism 2.0*, New York: Peter Lang 2012a, p. 285-304, i.h.b. p. 286.
- 5 Inmiddels is er een boek gebaseerd op deze blog verschenen: Gh. Abdel Aal, *Ik wil trouwen!*, Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers 2008.
- 6 www.funx.nl/index.php/omg/21931-foto-s-turkse-vrouwen-lachen-vice-premier-uit-op-social-media, geraadpleegd op 31 juli 2014.

familie op de vingers gekeken willen worden en verlangen naar bewegingsvrijheid en contacten met leeftijd- en lotgenoten.⁷ Maar ook buiten het Westen biedt internet uiteraard dit soort mogelijkheden.⁸

Ongelijke toegang en beperkte ruimte

Tot zover het goede nieuws. Nu vragen we aandacht voor een aantal kritische nuances. Internet is namelijk geen virtueel Utopia. Om te beginnen is de toegang tot internet niet voor alle groepen in de samenleving gelijk. Internetgebruik neemt weliswaar toe – ook onder etnische minderheden in Nederland – maar cijfers uit 2009 wijzen uit dat het gemiddelde aantal allochtonen dat toegang had tot een computer met internet 17% lager was dan het aantal autochtonen. Voor Turkse Nederlanders gold dat 72% thuis een computer met internet had, en voor Marokkaanse Nederlanders was dat 84%.⁹ Meer recente cijfers lijken de toename van toegang tot internet onder allochtonen te bevestigen. Zo blijkt uit gegevens uit 2010 op basis van een enquête onder 1408 scholieren, onder wie 344 scholieren van Marokkaanse afkomst, dat onder deze specifieke groep maar liefst 98,3% van de meisjes en 96,8% van de jongens thuis toegang had tot een computer met internet. Volgens de onderzoeker is dit vergelijkbaar met cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek voor de totale Nederlandse bevolking.¹⁰ Dat brengt ons bij een ander belangrijk punt dat cijfers over internettoegang lastig maakt om te interpreteren: alleen inzicht in toegang vertelt niet het hele verhaal over de rol van internet. Zo kunnen de verschillende gebruikswijzen en toepassingen niet over één kam worden geschoren. Het voormalige sociale netwerk Hyves werd bijvoorbeeld door andere mensen gebruikt dan Facebook, dat een meer volwassen en internationale uitstraling heeft. Discussieforums waar mensen anoniem communiceren, hebben een andere functie dan MSN messenger, waar vaker met bekenden wordt gechat. Daarnaast zijn er generatieverschillen zichtbaar: bijvoorbeeld Marokkaanse Nederlanders van zowel de eerste als de tweede of derde generatie gebruiken internet, maar uit onderzoek blijkt dat de eerste generatie dit vooral doet om transnationale netwerken te onderhouden met het land van herkomst. De jongere generaties die in Nederland zijn geboren, communiceren via internet vooral met andere in Nederland geboren allochtone

7 L. Brouwer, 'Giving voice to Dutch Moroccan girls on the Internet', *Global Media journal, Special issue Women and the Media* 2006, geraadpleegd op 18 augustus 2014 via <http://dare.uvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/25786/194682.pdf>; K.H.A. Leurs, *Digital Passages. Moroccan-Dutch youths performing diaspora, gender and youth cultural identities across digital space* (proefschrift), Utrecht: Universiteit Utrecht 2012b.

8 P. Arora & N. Rangaswamy, 'Digital leisure for development. Reframing new media practice in the global South', *Media Culture Society* 2013, 35, p. 898-905. Deze auteurs pleiten voor een bredere blik op het gebruik van nieuwe media in niet-westerse landen, om deze te bekijken als 'sites of digital participation [that] can be cosmopolitan, transnational and cross-cultural, possibly challenging traditional boundaries of practice' (Arora & Rangaswamy 2013, p. 902). Dit leidt tot een nadruk op *agency* van individuen in deze landen, in plaats van de alom bekende focus op de afhankelijkheid van westerse hulpbronnen.

9 Motivaction, *Mediabereik Nieuwe Nederlanders 2009*, Amsterdam: Motivaction 2009.

10 Leurs 2012b, p. 89.

jongeren, maar maken daarbij wel gebruik van symbolen en taal uit het land van herkomst; het betreft hier dan een symbolische vorm van transnationalisme.¹¹ Naast alertheid op (beperkte) mogelijkheden voor toegang is er nog een reden om het beeld van internet als virtueel Utopia te nuanceren. Het is namelijk nog maar de vraag of het internetgebruikers daadwerkelijk een sleutel tot vrijheid biedt.¹² Ook hier geldt het zojuist gemaakte punt dat het lastig is om over 'het internet' te spreken; functies van verschillende toepassingen moeten eigenlijk elk op hun eigen waarde voor specifieke gebruikers – bijvoorbeeld jongeren of meisjes – beoordeeld worden.¹³ Maar los van deze nuance, hoe vrij is het leven op het internet nu echt? Probleem is dat degene (of datgene) op wie gebruikers kritiek hebben en tegen wie zij zich afzetten, ook de weg weet te vinden naar hun niche op het net. De ruimte op het internet is beperkt, zij wordt gedeeld met andersdenkenden. Zo beklagen Duitse islamitische bloggers zich erover dat zij in hun online activiteiten continu moeten reageren op incidenten rondom islam en migratie die in de media negatief worden belicht, waardoor zij ervaren geen ruimte te hebben om hun eigen onderwerpen op de agenda te zetten.¹⁴ Verder laat de praktijk zien dat ook eercodes hun weg hebben weten te vinden naar het internet. Uit onderzoek van casuïstiek die door het Landelijk Expertise Centrum voor Eer Gerelateerd Geweld (LEC EGG) van de Nederlandse politie werd behandeld, bleek dat internet een bron van veel leed kan zijn. Bij eerzaken is geheimhouding van groot belang. Een buitenechtelijke zwangerschap of relatie mag niet aan het daglicht komen, want dan komt de eer van de familie in het geding. Helaas biedt het internet kwaadwillenden ook mogelijkheden voor bedreiging en chantage. Het LEC EGG ziet dat het niet alleen bij dreigen blijft als het gaat om het online verspreiden van geheimen of roddels in de vorm van compromitterende verhalen of beeldmateriaal.¹⁵ De gevolgen voor slachtoffers zijn akelig en verre van virtueel: ze lopen uiteen van sociale afwijzing en uitsluiting tot slachtofferschap van (dodelijk) geweld.

Internet en authenticiteit

In onze vorige bijdrage in PROCES spraken we al over de twijfels over de authenticiteit van de verhalen van sommige auteurs van egodocumenten. Soms bleek de feitelijke toedracht deels of helemaal niet te kloppen of was het niet helemaal duidelijk wie het verhaal had geschreven.¹⁶ Nu is bij boeken doorgaans nog wel te achterhalen of er een ghostwriter aan het werk is geweest en zijn gepresenteerde feiten achteraf te checken. Maar op internet is de grens tussen fictie en non-fictie lastiger te onderscheiden, alleen al omdat gebruikers de mogelijkheid hebben om

11 Leurs 2012b.

12 Vgl.: 'Technology might claim to have made possible a clean virtual space in which categories of race, gender, and class are said to be irrelevant and in which humans can experience the freedom of total disembodiment. We know better' (Odin 2010, geciteerd in Leurs 2012b, p. 1).

13 Leurs 2012b.

14 Eckert & Chadha 2013.

15 J. Janssen, R. Sanberg & D. van der Sluis, 'Virtual honour. Violating and restoring family honour through the internet', *Cahiers Politiestudies* 2011, p. 275-294.

16 Janssen & Sanberg 2010.

onder een pseudoniem het net te betreden. Die anonimiteit is juist een belangrijk deel van het succes. Zo zijn er diverse online discussiefora, waarop vooral allochtone jongeren anoniem discussiëren over gevoelige onderwerpen. Door de anonimiteit voelen ze zich veilig om bijvoorbeeld over precare en aan eer gerelateerde thema's zoals religie en seksualiteit te praten.¹⁷

Een bijzonder voorbeeld willen we de lezers niet onthouden. Het gaat om het verhaal van Amina Arraf, een Syrische lesbienne die veel volgers trok met een blog over haar leven in Damascus. Homoseksualiteit wordt vaak gezien als niet te rijmen met eercodes.¹⁸ Een blog waarin een ervaringsdeskundige zelf aan het woord komt over de gevolgen van haar seksuele geartheid voor haar dagelijks leven in een land waar familie-er een groot goed is, trok dan ook veel aandacht. Het aantal volgers nam verder toe naarmate het conflict in Syrië begon te escaleren en op de internationale politieke agenda kwam te staan. Volgers leefden met haar mee en reageerden ongerust als ze een tijdje niet van zich liet horen. Toen zogenaamd haar neef een bericht plaatste dat Amina was gearresteerd, richtte iemand direct een Facebook-pagina op getiteld 'Free Amina Arraf', die ruim tienduizend aanhangers kreeg. Zogenaamd, want achter het verhaal van deze Amina bleek een Amerikaanse schrijver schuil te gaan. Toen hij werd ontmaskerd, kreeg hij woedende reacties over zich heen. Veelzeggend detail is dat de man werd ontmaskerd door een andere man die zich al jaren op internet voordeed als lesbische vrouw en een internetforum had opgericht waar lesbische vrouwen met elkaar in contact konden komen.¹⁹

Mannen aan het woord

Schaarse oogst

In literatuur over eerge relateerd geweld komen mannen in hoofdzaak als verdachte in beeld en relatief weinig als slachtoffer. De centrale gedachte lijkt dat vrouwen problemen hebben die door mannen worden veroorzaakt. Toch zijn er ook voorbeelden van mannen die lijden onder geweld uit naam van eer. Bij de Nederlandse politie raken jaarlijks zaken bekend waarin mannen zelfs slachtoffer worden van dodelijk geweld.²⁰ Conflicten over eer zijn bij uitstek situaties waarin genderverhoudingen aan de kaak worden gesteld. Wanneer eer in het geding is, zijn er gedragsregels overtreden. Die regels zijn genderspecifiek. De literatuur beschrijft vooral wat er van vrouwen wordt verwacht. We lezen relatief weinig over de vraag hoe mannen omgaan met eercodes in het algemeen en met slachtofferschap in het bijzonder. Hoe gaan mannen om met de druk van familieleden om

17 Brouwer 2006; Leurs 2012a en 2012b.

18 J. Janssen & R. Sanberg, 'Als de nood aan de man komt. Slachtofferschap van mannen bij eerge relateerd geweld', *Justitiële Verkenningen* 2013, 5, p. 61-80.

19 www.volkskrant.nl/vk/nl/2694/Internet-Media/article/detail/2444980/2011/06/14/Blog-van-Syrische-lesbienne-blijkt-verzinsel-van-40-jarige-Amerikaanse-man.dhtml, geraadpleegd op 18 augustus 2014.

20 Janssen & Sanberg 2013; K. Pratt Ewing, *Stolen honor. Stigmatizing Muslim men in Berlin*, Stanford: Stanford University Press 2008.

geweld te gebruiken om de familie-eer te redden? Wat gebeurt er bijvoorbeeld als ze een buitenechtelijke relatie aangaan of uitkomen voor hun homoseksualiteit? In onze vorige bijdrage in PROCES noemden wij ook het egodocument van Sherief Mukhtar, een jonge man die te maken kreeg met stalking en bedreiging door de familie van zijn vriendin.²¹ Naar aanleiding van het relaas van Mukhtar raakten wij geïnteresseerd in andere egodocumenten van mannen. Dergelijke persoonlijke ontboezemingen zouden een nieuw perspectief op eorzaken kunnen werpen. Zijn er nog meer mannen die over dergelijke dader- of slachtofferervaringen hebben geschreven? Hoewel we enkele interessante egodocumenten vonden die een heldere beschrijving geven van de obstakels die mannen ondervinden bij hun migratie naar Nederland, werd in die boeken niet specifiek over eer of eergelateerd geweld gesproken.²² Uiteindelijk was de oogst schaars. We vonden twee boeken van Mikey Walsh, een jonge man uit een Roma-familie in Groot-Brittannië.²³ Walsh is van kinds af aan een buitenbeentje in zijn familie van macho vechtersbazen. Zijn vader probeert hem op te voeden tot een vechtjas door hem al op jonge leeftijd regelmatig klappen te verkopen, maar Mikey mist het talent en de wil om terug te vechten. Zijn vader en opa zijn teleurgesteld over zijn prestaties. Wanneer hij in zijn puberteit ontdekt dat hij homo is en verliefd wordt op een man buiten het kamp, wordt hij hierom ernstig mishandeld door zijn vader en continu in de gaten gehouden. Hij weet te ontsnappen met hulp van zijn vriend, en dan begint de lange weg om een zelfstandig bestaan op te bouwen. In het boek wordt vaak over mannelijkheid gesproken en dat dit sterk verbonden is met fysiek geweld in de zigeunergemeenschap. Walsh stelt zich kwetsbaar op, krijgt veel klappen te verduren, maar deelt er ook een paar uit. Ondanks dat zijn familie en vooral zijn vader hem nooit echt lijken te accepteren, zoekt Walsh steeds weer contact met hen omdat hij zijn moeder, broertjes en zussen mist. Als hij zijn familie uiteindelijk ontvlucht, probeert de zigeunergemeenschap hem lange tijd te traceren; zijn vader heeft een prijs op zijn hoofd gezet en familieleden hebben zijn vriend meerdere keren mishandeld en onder druk gezet om de verblijfplaats van Mikey op te geven. Het relaas van Walsh past uitstekend in de categorie van wat ook wel *misery memoir*²⁴ wordt genoemd: eerst wordt uitvoerig verteld over de ontberingen die de hoofdpersoon in de eigen familie heeft moeten doorstaan, dan volgt het verhaal van de vlucht en de moeite die het kost om een nieuw leven op te bouwen. Een dergelijke opbouw herkenden wij uit de egodocumenten van vrou-

- 21 S. Mukhtar, *Turks goud*, Amsterdam: Van Gennep 2007, beschreven in Janssen & Sanberg 2010.
- 22 Zie bijvoorbeeld de rake en vaak hilarische columns van Asis Aynan in NRC over zijn leven als in Nederland geboren Marokkaan (gebundeld in A. Aynan, *Veldslag en andere herinneringen*, Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Atlas 2007). Enkele gastarbeiders schrijven vooral over de lotgevallen in hun loopbaan en minder over hun familieleven: N. Bakaryildiz, *Succes krijg je niet cadeau. Het levensverhaal van een eerste-generatie gastarbeider in Nederland*, z.p.: N. Bakaryildiz 2014, A. Chrifi, *Het succes ligt op straat. Succeshandboek voor Marokkanen*, Utrecht: Kosmos uitgevers 2008.
- 23 M. Walsh, *Zigeunerjongen*, Tiel: Uitgeverij Lannoo 2011; M. Walsh, *Zigeunerjongen op de vlucht*, Tiel: Uitgeverij Lannoo 2012.
- 24 E. Addley, 'So bad it's good', *The Guardian* 15 juni 2007, geraadpleegd op 28 augustus 2014 via www.theguardian.com/society/2007/jun/15/childrenservices.biography.

wen.²⁵ Frappant is echter dat we weinig vergelijkbare, door migrantenmannen geschreven verhalen over eer en geweld hebben gevonden.²⁶

Stereotiepe beelden en slachtofferschap

Nu leert de literatuur dat noties van slachtofferschap zich lastig verdragen met ideeën over mannelijkheid. Slachtofferschap wordt vaak begrepen als een vorm van passiviteit – dus het tegenovergestelde van *agency* – en dat is weinig mannelijk. Voor homoseksuele mannen zoals Walsh is dit extra lastig: vanwege hun seksuele oriëntatie staat hun mannelijkheid in eigen kring toch al ter discussie, en wanneer zij zich dan ook nog presenteren als slachtoffer, vormt dit een dubbele aanval op de eigen mannelijkheid. Er is dus belang bij om dat slachtofferschap te nuanceren.²⁷ Zo blijkt uit onderzoek onder homoseksuele mannen die slachtoffer zijn geworden van geweld, dat zij in hun verhalen over het gebeurde benadrukken dat zij na het incident iets hebben teruggedaan, fysiek dan wel via het inschakelen van instanties. Mannen beschrijven dan dat zij slachtoffer zijn geweest, maar daarna de politie erbij hebben betrokken of juridische stappen hebben ondernomen om hier wat aan te doen. Het slachtofferschap wordt gepresenteerd als iets tijdelijks en wordt kleiner gemaakt, want er was immers sprake van *fighting back*. Dat valt beter te rijmen met hun identiteit als man.²⁸

Dat zien we ook terug bij Mukhtar, die heel voortvarend optreedt. Eerst probeert hij met zijn geliefde te trouwen via de formele weg en haar vader om haar hand te vragen. Zijn beoogde schoonvader ziet hem echter niet zitten omdat hij een andere etnische achtergrond heeft en er over hem wordt geroddeld. Het resulteert in doodsb bedreigingen aan het adres van Mukhtar. Die gaat niet bij de pakken neerzitten, maar vindt een onderduikadres voor zichzelf en zijn vriendin en doet aangifte bij de politie. Er komt zelfs een rechtszaak en een veroordeling van haar familieleden. Desalniettemin blijft hij zich onveilig voelen, waardoor hij een

25 Janssen & Sanberg, 2010.

26 Addley (2007) noemt overigens wel een aantal mannen die *misery memoirs* hebben geschreven. Zij merkt op dat het lezerspubliek van *misery memoirs* over een ongelukkige jeugd volgens schattingen van uitgevers voor ongeveer 85% uit vrouwen bestaat. Helaas hebben wij niet dit soort gegevens over de publicaties die wij in onze vorige bijdrage bespraken. Een duidelijker beeld van de markt voor specifieke vormen van verhalen en thema's gekoppeld aan migratie en de multiculturele samenleving zou interessante inzichten op kunnen leveren.

27 De eerste generatie gastarbeiders wordt bijvoorbeeld vaak als slachtoffer afgebeeld: deze arme, vaak ongeletterde mannen kwamen naar Nederland om fysiek zwaar werk te doen voor weinig geld en werden later ontslagen of afgekeurd. Bij de komst van hun gezinnen naar Nederland was het voor de families wennen om weer onder één dak te leven en was het voor de vaders moeilijk om hun plek als hoofd van het gezin in te nemen. Velen reageerden hierop door een conservatieve inslag tentoon te spreiden en terug te vallen in oude patriarchale rolpatronen, maar konden niet altijd de gewenste controle over hun gezin uitoefenen. Ze worden vaak afgeschilderd als losers. Recentelijk is onder de tweede generatie de behoefte ontstaan om hun vaders te rehabiliteren door hun avontuurlijke instelling en kosmopolisme te benadrukken. Zie: A. Cottaar & F. Bouras, m.m.v. F. Laouikili, *Marokkanen in Nederland. De pioniers vertellen*, Amsterdam: Meulenhoff 2009; Cottaar & Bouras 2009; I. van der Poel, "Gastarbeiders" in de literaire verbeelding. Pioniers of paria's?, *Groene Amsterdammer* 5 juni 2014, p. 40-45.

28 P. Dunn, 'Men as victims. "Victim" identities, gay identities, and masculinities', *Journal of Interpersonal Violence* 2012, 17, p. 3442-3467.

tijd in het buitenland verblijft. Na de rechtszaak verschijnt zijn boek waarin hij het probleem nog eens uitgebreid aan de kaak stelt. Maar dat idee van niet bij de pakken neerzitten en zelf op zoek gaan naar een uitweg hebben wij ook bij vrouwelijke auteurs van egodocumenten gezien.²⁹ Het schrijven van een egodocument hoeft dus niet te resulteren in een visitekaartje van lijdzaam slachtofferschap. Een egodocument leent zich uitstekend om te illustreren wat de hoofdpersoon – man of vrouw – in het kader van *fighting back* heeft ondernomen om uit de misère te komen. Na deze constatering wordt het antwoord op de vraag waarom we zo weinig egodocumenten over eer van de hand van mannen hebben gevonden, een nog groter raadsel.

Fictie

Na lezing van de semi-autobiografische schelmenroman *Eus* van Özcan Akyol ging ons echter een ander licht op.³⁰ Want wat blijkt? Er zijn wel verschillende mannelijke auteurs die (deels) in de vorm van fictie over problemen in de multiculturele samenleving schrijven die ook aan het familieleven en direct of indirect aan eercodes raken. Wat leren dergelijke boeken ons? Neem nou hoofdpersoon Eus. Hoewel hij zich fel afzet tegen de andere Turken in Deventer, de stad waar hij opgroeit (hij noemt hen laatzinnig 'die batsen'), krijgt hij toch te maken met de Turkse familie-eer. Eus krijgt namelijk een kortstondige relatie met een Turkse die achteraf nog getrouwd blijkt te zijn. Ze gaat scheiden, maar haar ex-man blijft haar zien als zijn bezit. Op een dag komt haar echtgenoot ('die achterlijke bergturk') haar nieuwe woning binnenlopen en treft Eus aan in de slaapkamer. Er ontstaat een gevecht, waarbij Eus een paar klappen teruggeeft, maar de man heeft een mes. Het meisje jammert en belt de politie. Eus denkt: 'Dat klotewijf! Die stoefhoer! Alsof ik ooit vrijwillig om haar zou vechten. Mijn leven was een fukkin' cliché geworden. Is dit nu wat ze eerwraak noemen? dacht ik. Het was godverdomme nog waar ook.'³¹ De Turkse hoofdpersoon verbaast zich over het Turkse clichébeeld waarin hij terecht is gekomen. En hoewel hij constant afgeeft op de andere Turken in zijn omgeving, echoot Eus' benadering van vrouwen de conservatieve opvattingen over zedelijkheid die bij de Turkse familie-eer horen. Als een meisje initiatief neemt tot seks, vindt hij er al gauw niks meer aan: 'Als de jacht op een vrouw zo eenvoudig verliep verloor de hele zaak voor mij zijn waarde. Er moest spanning zijn. Ondeugende tegenwerking. (...) Er viel geen eer te behalen bij dit meisje.'³²

Het verhaal van Eus is echter een semi-autobiografie, waarin de schrijver hier en daar gebeurtenissen heeft aangedikt of weggelaten. Welke? Dat weten we als lezer niet. Ook het boek *Ik, Driss. Een autobiografie*,³³ de bundeling van een zeer populaire feuilleton op de achterpagina van *NRC Handelsblad* over het levensverhaal van een Marokkaanse gastarbeider in Nederland, bleek toch fictie te zijn. De

29 Janssen & Sanberg 2010.

30 Ö. Akyol, *Eus*, Amsterdam: Prometheus 2012.

31 Akyol 2012, p. 211.

32 Akyol 2012, p. 167.

33 D. Tafersiti, *Ik, Driss. Een autobiografie*, Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Atlas Contact 2010.

krant ontving zelfs fanmail en verzoeken om lezingen van Driss, de gastarbeider die eindelijk een positief licht wierp op integratie. Maar bij de boekpresentatie werd onthuld dat het in feite de twee schrijvers Asis Aynan en Hassan Behara waren geweest die de persoon Driss Tafersiti hadden verzonnen. Ze wilden hiermee een monument oprichten voor hun vaders, die de moedige stap hadden gewaagd om een betere toekomst op te bouwen in het verre Nederland.³⁴ Hoewel het lezerspubliek dus werd gefopt, hebben wij geen negatieve reacties kunnen vinden op deze onthulling.³⁵ Dat is bij andere egodocumenten waarvan het waarheidsgehalte in twijfel werd getrokken wel anders. In ons vorige artikel in PROCES noemden we de affaire rondom Norma Khouri, die haar verhaal over eerwraak in Jordanië verzonnen bleek te hebben, waardoor na grote publieke verontwaardiging ook haar verblijfsstatus in Australië op losse schroeven kwam te staan.³⁶ Wellicht heeft het iets te maken met de positieve toon en de open, naïeve houding van het personage Driss, in tegenstelling tot de dramatische verhalen in de egodocumenten van vrouwen, die daarmee het medelijden van de lezer wekken, dat dit niet wordt geaccepteerd? In het verhaal van Driss komen niet veel verwijzingen naar familie-er voor. Hij start zijn leven in Nederland aanvankelijk samen met zijn oudere broer, die echter veel minder goed kan aarden dan Driss. Zijn broer keurt het af dat hij zoveel moeite doet om Nederlands te leren en dat hij contact zoekt met Nederlanders. Wanneer Driss een Nederlands vriendinnetje krijgt, heeft hij voor zijn broer echt afgedaan; ze verbreken alle contact. Later vraagt Driss per cassettebandje toestemming aan zijn ouders in Marokko om met zijn Nederlandse vriendin te trouwen. Ze hadden hem liever met een Marokkaanse bruid gezien, maar leggen zich neer bij zijn keuze. Dat zijn de enige botsingen die Driss meemaakt tussen zijn integratie in Nederland enerzijds en de verwachtingen van zijn familie anderzijds. Maar het verhaal van deze gastarbeider is verzonnen én geschreven met als doel een positief geluid te laten horen over migranten.

Verwijzingen naar de dynamiek van eer onder migranten zijn ook te vinden in boeken van meer gevestigde auteurs, zoals Hafid Bouazza. Daarin vinden we verwijzingen naar de dynamiek van eer onder migranten. In zijn roman *Paravion* beschrijft hij de verbazing van de mannen uit het 'Marokkaanse' dorp die naar Paravion (Nederland) gaan over het schaamteloze gedrag van de vrouwen daar; ze kleden zich te bloot en gaan te vrij om met seks. De mannen maken er tegelijkertijd wel gebruik van: sommigen gaan een seksuele relatie aan met een lokale vrouw, en verschillende mannen begeven zich regelmatig naar het als paradijselijk beschreven Vondelpark om het vele vrouwelijk schoon te bewonderen. Onderling houden ze dat angstvallig geheim voor elkaar, omdat het een schande zou zijn dat zij zich verlekken aan die schaamteloze wezens. Als een van de mannen wordt

34 De website Literair Nederland wijdde op 12 juni 2010 een kort bericht aan de ontstaansgeschiedenis van *Ik, Driss*, zie www.literairnederland.nl/2010/06/12/ik-driss-%E2%80%93-driss-tafersiti/, geraadpleegd op 9 oktober 2014.

35 In een YouTube-filmpje van de boekpresentatie wordt de verrassing voor de genodigden getoond, waarbij Asis Aynan snel zijn excuses aanbiedt en verder vooral gelachen wordt door het publiek, zie <http://youtu.be/5jLxG3v8YhU>, geraadpleegd op 9 oktober 2014.

36 Janssen & Sanberg 2010.

betrapt door de leider van het stel, wordt hij in het theehuis dan ook publiekelijk te schande gezet.³⁷ Door de manier waarop Bouazza dit beschrijft, komen de door de mannen gehanteerde dubbele standaard en hun dorpsmentaliteit duidelijk naar voren. Daarnaast roept hij een sprookjesachtige sfeer op met zijn poëtische schrijfstijl, die past bij een meer oriëntalistisch beeld van Marokko.

Hoewel Akyol en Bouazza dus wel met allochtonen en migranten geassocieerde thema's als eercodes beschrijven in hun werk, willen zij zeker niet worden getypeerd als 'multicultischrijvers'. De geestelijk vaders van Driss Tafersiti mengen zich niet in deze discussie, maar Akyol is hier van meet af aan zeer fel in. Op de achterflap wordt al meteen vermeld dat *Eus* zeker geen 'multicultiboek' is. Het boek werd in de media beschreven als een schelmenroman, met een uniek geluid. Akyol wordt bejubeld als straatschoffie dat het heeft geschopt tot literaire belofte. Tijdens een uitzending van *De Wereld Draait Door* 'rekende de auteur af met het gilde der allochtonenschrijvers, dat volgens hem vooral bestaat uit poseurs, loopjongens en mensen zonder echt verhaal. Hij verweet zijn collega's herhaling in hun werk en wilde absoluut niet tot deze categorie worden gerekend (...)'.³⁸ Niet alle recensies van *Eus* zijn lovend. *De Volkskrant* noemt het boek niet mooi, niet erg goed geschreven en bovendien niet heel vernieuwend.³⁹ Dit is een recent voorbeeld uit het najaar van 2012, maar gevestigde auteurs als Bouazza vechten al langer tegen het etiket van allochtone schrijver. Waarom is dat?

Allochtone auteurs en (beroeps)eer

In onze vorige bijdrage in PROCES constateerden we dat de egodocumenten vaak een exotische afbeelding op de kaft hadden: ook als de hoofdpersoon normaal gesproken in modieuze westerse kleding rondliep, werd zij op de kaft afgebeeld met een hoofddoek.⁴⁰ Niet alleen auteurs van waar gebeurde verhalen of egodocumenten, ook fictieschrijvers met een allochtone achtergrond hebben te maken met druk vanuit uitgevers om over hun afkomst te schrijven of om exotische elementen in hun verhaal te benadrukken. Een bijzondere illustratie hiervan biedt de affaire rondom Yusef el Halal, wiens autobiografische roman over stereotiepe lotgevallen van een Marokkaans-Nederlands schoffie in 2004 een bestseller werd. Kort na het verschijnen van de bundel werd door columnist Hugo Borst onthuld dat El Halal een pseudoniem was van enkele autochtone schrijvers, zowel bekende als onbekende namen: onder anderen Ronald Giphart, Marcel Möring, Ernest van der Kwast en Steven Verhelst. Volgens Borst was het doel van de publicatie om aan te tonen dat in de literaire wereld een hype was ontstaan rondom allochtone auteurs en dat het werk van deze auteurs niet op literaire kwaliteit, maar op hun exotische achtergrond werd beoordeeld. Enkele schrijvers uit de groep, met name Steven Verhelst, beweerden dat zij hun werk onder hun eigen Nederlands klinkende naam niet gepubliceerd kregen.

37 H. Bouazza, *Paravion*, Amsterdam: Prometheus 2004.

38 Ö. Akyol op zijn persoonlijke website: www.ozcanakyol.nl/biografie/, geraadpleegd op 20 augustus 2014.

39 D. Serdijn, 'Eus is oubollig en minder origineel dan ons wordt wijsgemaakt', *De Volkskrant* 10 november 2012, via www.volkskrant.nl/wca_item/boeken_detail/453/249302/Eus.html.

40 Janssen & Sanberg 2010.

Literatuurwetenschapper Moenandar heeft onderzocht of het werk van schrijvers met een islamitische achtergrond inderdaad op de genoemde criteria is beoordeeld door recensenten en hoe drie allochtone auteurs (Hafid Bouazza, Abdelkader Benali en Kader Abdolah) hiermee omgingen.⁴¹ Het blijkt inderdaad zo dat in de jaren negentig recensies van de debuutromans van deze auteurs de nadruk leggen op hun afkomst en dit 'allochtone geluid' verwelkomen als frisse wind in de Nederlandse literatuur. Recensenten stellen dat de auteurs een brug slaan tussen de Nederlandse cultuur en die van hun land van herkomst en dat zij een insider-perspectief bieden in de belevingswereld van moslims dat hun werk maatschappelijk relevant maakt. Interessant is de houding van de auteurs zelf: dezen lijken het eens te zijn met de stelling dat zij door hun achtergrond meer aandacht krijgen en dat hierdoor bepaalde verwachtingen bestaan over de inhoud en de stijl van hun boeken. De drie schrijvers reageren hier verschillend op: Abdolah gaat erin mee en zegt dat hij als vluchteling een spreekbuis is voor alle vluchtelingen in Nederland, maar Bouazza en Benali verzetten zich met kracht tegen dit etiket. Door hun werk plaatsen deze auteurs zich in de literaire traditie van het land waar zij zijn gevestigd, alleen al doordat zij in die taal schrijven.⁴² Bouazza en Benali zien zichzelf als onderdeel van de Nederlandse literatuur en roemen invloedrijke Nederlandse auteurs als hun literaire helden. Nog harder veroordelen de auteurs de verwachting dat hun werk over de maatschappelijke positie van migranten gaat, of dat hun doel is een brug te slaan tussen culturen. Bouazza stelt bijvoorbeeld: 'Ik schrijf omdat ik wil schrijven, niet omdat ik de bedoeling heb begrip tussen de culturen te kweken. Hou toch op. En ik schrijf al helemaal niet omdat ik me de tolk voel van de tweede generatie allochtonen. Ik ben geen maatschappelijk werker.'⁴³ Benali verzucht dat hij zich soms bevlekt voelt door zijn achtergrond.⁴⁴ De term bevleken, van een smet veroorzaken op een persoon, wordt veel gebruikt in de literatuur over eer en eerschending. Op deze manier maakt de auteur het tot een erekwesitie; weliswaar niet verbonden met familie-eer of zeden, maar wel met de beroepseer van de serieuze schrijver. Een lezer die een roman koopt, weet dat het geschrevene niet waar gebeurt is, maar is verzonnen. De lezer accepteert dat wat de auteur heeft geschreven een fabricaat of constructie is. In de egodocumenten wordt juist wel de claim van waar gebeurd gemaakt; daarom volgt grote publieke verontwaardiging wanneer er toch onwaarheden in het boek aan het licht komen, zoals wij beschreven in onze vorige bijdrage aan PROCES. Literatuurwetenschapper Louwerse stelt dat de verwachtingen van lezers ten opzichte van 'bijzondere' schrijvers, zoals schrijvers met een

41 S.J. Moenandar, 'The evaluation and positioning of literary work by authors with a Muslim background', in: G.J. Dorleijn, R. Grüttemeier & L. Korthals (red.), *The autonomy of literature at the fins de siècles (1900 and 2000). A critical assessment*, Leuven: Peeters 2007, p. 241-260.

42 I. van der Poel, 'Unlike(ly) home(s). "Self-orientalisation" and irony in Moroccan diasporic literature', in: E. Boehmer & S. de Mul (red.), *The postcolonial Low Countries. Literature, colonialism, multiculturalism*, Plymouth: Lexington Books 2012, p. 221-238.

43 Citaat Hafid Bouazza in H. Louwerse, "'Games of deception" in Hafid Bouazza's literary No Man's Land', in: E. Boehmer & S. de Mul (red.), *The postcolonial Low Countries. Literature, colonialism, multiculturalism*, Plymouth: Lexington Books 2012, p. 244.

44 Moenandar 2007.

allochtone achtergrond, ook als hun werk uit fictie bestaat, anders zijn. De aanname dat alles wat de auteur vertelt verzonnen is, gaat niet helemaal op. Lezers verwachten dat de achtergrond van de schrijver doorklinkt in het werk, dat hij of zij andere keuzes maakt dan de typische witte, mannelijke, Europese schrijver uit de middenklasse.⁴⁵

Dan rest nog de vraag wie de eer toekomt zich een 'echte' schrijver te noemen. Auteurs als Bouazza, Benali en Abdolah kunnen inmiddels bogen op een imposant oeuvre. Bij de auteurs van egodocumenten ligt dat anders. Voor zover wij hebben gezien, blijft het bij de meeste schrijvers van een egodocument vaak bij één of hooguit twee publicaties. Zo schreef Walsh twee boeken over zijn jeugd en de breuk met zijn familie die elkaar grotendeels overlappen,⁴⁶ en schreven Zana Muhsen⁴⁷ en Ouarda Saïllo⁴⁸ beiden een tweede boek over wat er gebeurde na de publicatie van hun eerste boek. De enige uitzondering hierop is Hülya Cigdem, die na het grotendeels autobiografische *De importbruid*⁴⁹ enkele jaren later een roman publiceerde. Deze roman⁵⁰ speelt zich weliswaar af in hetzelfde milieu als haar autobiografie (de Turkse gemeenschap in Tilburg), maar gaat niet over haar eigen ervaringen. Cigdem heeft dan ook een opleiding journalistiek afgerond in Nederland, en een carrière naast het schrijverschap. De egodocumenten lijken een ander genre te vormen ten opzichte van de autobiografieën van 'echte' schrijvers en fictieschrijvers, hoewel een boek uit de eerste categorie soms een opstap kan zijn naar een carrière in de tweede.

Slot: op zoek naar nog meer sterke verhalen

Voortbordurend op onze vorige bijdrage over egodocumenten van hoofdzakelijk vrouwelijke schrijvers over eer en geweld in de familie, hebben wij ons afgevraagd wat er op internet en van de hand van mannen voor geschriften over dit onderwerp te vinden zijn die ons inzicht in dit gewelddadige fenomeen vergroten. Internet lijkt op het eerst gezicht fantastische kansen te bieden aan mensen die zich bijvoorbeeld in blogs willen uiten over gevoelige problemen die hen bezighouden, zoals de invloed van eercodes op het persoonlijke leven. Maar de praktijk leert dat niet alles waar is op het net en dat er veel sterke verhalen de ronde doen. Bovendien heeft niet iedereen toegang tot het net, en online zijn ook krachten actief die het korset van toch al strakke eeropvattingen nog verder aantrekken. Internet is nu eenmaal geen virtueel Utopia.

45 Louwerse 2012, p. 239-252. Voor een uiteenzetting over de presentatie van het land van herkomst in de autobiografieën van vrouwelijke migranten, zie A. Lindemeyer, 'The rewriting of home. Autobiographies by daughters of immigrants', *Women's Studies International Forum* 2001, 3/4, p. 423-432.

46 Zie voetnoot 23.

47 Z. Muhsen & A. Crofts, *Vechten voor Nadia. Het tweede deel van Nog eenmaal mijn moeder zien*, Amsterdam: Maarten Muntinga 2009.

48 O. Saïllo, *Een spoort van tranen. Mijn leven buiten Marokko*, Amsterdam: Sirene 2009.

49 H. Cigdem, *De importbruid*, Utrecht: Uitgeverij de Arbeiderspers 2008.

50 H. Cigdem, *De val van Mehmet*, Utrecht: Uitgeverij De Arbeiderspers 2014.

Over mannen zijn wij helaas niet veel wijzer geworden. In deze bijdrage hebben wij slechts twee egodocumenten van één man beschreven. Wel viel het ons op dat we fictie aantreffen van auteurs die in hun romans thema's aanstippen die met eer en geweld te maken hebben. De vraag waarom wij relatief weinig egodocumenten van de hand van mannen over eer hebben aangetroffen, vinden wij nog steeds moeilijk te beantwoorden. Er is onderzoek dat aangeeft dat mannen zich niet graag op slachtofferschap laten voorstaan. Maar zowel mannelijke als vrouwelijke auteurs van egodocumenten presenteren hun rol bepaald niet als die van een lam dat naar de slachtbank wordt geleid. Het medium egodocument is dus niet per definitie ongeschikt voor mannen die niet als slachtoffer te boek willen staan. Zou het schrijven van fictie mannen dan meer tot eer strekken? Dat speelt waarschijnlijk alleen een rol als de man in kwestie daadwerkelijk ambieert om een schrijver te zijn of te worden. En degenen met literaire ambities hebben alsnog een strijd te winnen tegen het etiket van 'multicultischrijver'. Zoals gezegd zijn wij niet helemaal tevreden met dit antwoord. Er rest ons dan ook niets anders dan verder te zoeken naar nog meer sterke verhalen over eer.